

ÇİVİ YAZILI METİNLER IŞIĞINDA UGARİT MEDENİYETİNDE KURBAN VE KURBAN RİTÜELLERİ

Sacrifice and Sacrificial Rituals in Ancient Ugaritic Civilization in the Light of
Cuneiform Text

Aslı KAHRAMAN ÇINAR

Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana-
bilim Dalı, Yozgat, Türkiye.

*Asst. Prof. Yozgat Bozok University, Faculty of Arts and Science, Department of History, Department of Anci-
ent History, Yozgat, Türkiye.*

asli.kahraman@yobu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0969-7222

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 25 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2024

Cilt / Volume: 26 **Sayfa/Pages:** 101-124

Atf / Citation: Kahraman Çınar, Aslı. "Çivi Yazılı Metinler Işığında Ugarit Medeniyetinde Kurban ve Kurban Ritüelleri [Sacrifice and Sacrificial Rituals in Ancient Ugaritic Civilization in the Light of Cuneiform Text]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER]* 26 (Aralık / December 2024): 101-124

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1462078>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyuldu-
ğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scien-
tific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all
the sources used have been properly cited (**Aslı KAHRAMAN ÇINAR**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edil-
di. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Ugarit, Kuzey-Batı Suriye tarihi ve coğrafyası için keşfedilmiş önemli antik medeniyetlerden bir tanesidir. Devlet merkezi Ras Şamra'nın Akdeniz sahilinde önemli bir liman kenti olması Ugarit'in jeopolitik önemini artırırken, güneyde Mısır, kuzeyde Hitit gibi büyük devletlerle komşu olması onun kültürel olarak beslenmesine katkı sunmuştur. Ugarit dini, bulunduğu coğrafyadaki birçok medeniyet gibi çok tanrılı bir yapıya sahiptir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılan Ugarit'e ait çivi yazılı tabletler içerisinde çok sayıda dini içerikli metin bulunmaktadır. Dini içerikli metinlerin genel olarak ibadetler üzerine olduğu da görülür. Bu ibadetler içerisinde en dikkat çekenlerden birisi kurbandır. Kurban ibadetine öncelikle sözlük anlamı olarak bakıldığında, "kurban (sungu, takdime), tapınılan yüce varlık ya da varlıklara veya herhangi bir güce şükran duygularını ifade etme, bir şeyler dileme ya da günahlara kefarete olması gibi nedenlerle sunulan hediye" olarak tanımlandığı görülmektedir. Toplumların tanrılarına kurban sunmalarında bazı ana nedenler vardır. Bu nedenlerin en basiti tanrılara hediye verme arzusudur. Böylece tanrıların besleneceği düşüncesi ile onlara karşı fedakârlık yapma düşüncesi barındırır. Ugarit ritüel metinlerinde toplumsal olarak yapılan dini uygulamalar içerisinde kurbanın varlığına rastlanmaktadır. Ugarit'e ait mitolojik metinler Ugarit teolojisi hakkında fikir verirken, ritüel metinleri dini uygulamalar konusunda detaylar barındırır. Farklı kurban türlerinin varlığı ve sunular, ritüel metinlerinin özünü oluşturur. Bu metinlerden anlaşılan kurban esnasında kan akıtılması, kanlı kurbanların olmazsa olmazıdır. Fakat kansız kurbanların da sıklıkla tanrılara sunulduğu bilinmektedir. Bu metinlerde kurban ritüellerinin yapısı, kült merasimleri, tanrılar adına kesilen kurbanların çeşitleri, bu kurbanlar için yapılan ritüeller ve ritüellerde tanrılara sunulan hayvan, bitki ve eşya sunuları yanı sıra kurbanların cinsi, sayısı, şekli belirtilmektedir. Ritüellerin hangi mevsimlerde yapıldığı, bu etkinliklere kimlerin katıldığına dair de çeşitli anlatılar yer almaktadır. Kurbanlar ve kurban ritüelleri hakkında bilinenlerin yanı sıra gizemli kalan konular da mevcuttur. Bu gizem çivi yazılı tabletlerin sustuğu yerde başlamaktadır. Bu çalışmada Ugarit dini bağlamında tanrılara sunulan adaklar ve kurbanlar üzerinde durulacaktır. Fakat öncesinde kurban kelimesinin farklı medeniyetlerde kullanılış biçimi, kelimenin filolojik kökeni, Yakındoğu, Anadolu ve Avrupa'da kelimenin bürünmüş olduğu anlamlara yer verilecektir. Ardından Ugarit dilinde kullanılan kurban kelimesi üzerinde durularak tanrılara sunulan adak ve kurbanların türleri, amaçları ve dini hayata olan etki ve katkılarından çivi yazılı kaynaklar esas alınarak bahsedilecektir. Kurban kelimesinin antik zamanlardan günümüze etimolojik incelemesine de yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Eski Çağ Tarihi, Ugarit, Ras Şamra, Arkeoloji, Ritüel, Kurban.

Abstract

Ugarit is one of the important ancient civilizations discovered for the history and geography of North-West Syria. The fact that Ras Shamra, the state center, was an important port city on the Mediterranean coast increased the geopolitical importance of Ugarit, while being neighbors with great states such as Egypt in the south and Hittite in the north contributed to its cultural nourishment. Ugarit religion, like many civilizations in its geography, has a polytheistic structure. It is also observed that religious texts are generally about worship. One of the most prominent of these acts of worship is sacrifice. Looking at the dictionary meaning of sacrifice, it is seen that it is defined as "sacrifice (offering, presentation), a gift offered to the supreme being or beings worshipped

or to any power for reasons such as expressing gratitude, wishing for something, or atoning for sins". There are reasons why societies offer sacrifices to their gods. The simplest of these reasons is the desire to give gifts to the gods. Thus, it contains the idea that the gods will be fed and the idea of making a sacrifice to them. Ugaritic ritual texts reveal the presence of sacrifice among the religious practices practiced socially. While the mythological texts of Ugarit provide insight into Ugaritic theology, the ritual texts contain details about religious practices. The presence of different types of sacrifices and offerings form the essence of the ritual texts. It is clear from these texts that the shedding of blood during the sacrifice is the most important characteristic of bloody sacrifices. However, it is known that bloodless sacrifices were also frequently offered to the gods. In these texts, the structure of sacrificial rituals, cult ceremonies, types of sacrifices offered in the name of the gods, rituals performed for these sacrifices, animal, plant and object offerings offered to the gods in rituals, as well as the type, number and form of sacrifices are specified. There are also various narratives about the seasons in which the rituals took place and who participated in these events. In addition to what is known about sacrifices and sacrificial rituals, there are also matters that remain mysterious. This mystery begins where the cuneiform tablets fall silent. This study will focus on offerings and sacrifices to the gods in the context of Ugaritic religion. But first, the way the word sacrifice is used in different civilizations, the philological origin of the word, the meanings of the word in the Near East, Anatolia and Europe will be given. Then, the word sacrifice used in the Ugaritic language will be emphasized and the types, purposes, effects and contributions to religious life of the offerings and sacrifices offered to the gods will be mentioned on the basis of cuneiform sources. An etymological analysis of the word sacrifice from ancient times to the present day will also be included.

Keywords: History of Religions, Ancient History, Ugarit, Ras-Shamra, Archaeology, Ritual, Sacrifice.

Giriş

Kadim inançlardan, günümüz kompleks yapıdaki dinlere kadar insanlık tarihinin şahit olduğu tüm din ve inançlarda ibadet inancın ayrılmaz bir parçası olarak var olmuştur. Bu ibadetler din fenomenleri arasında önemli bir yer tutar. İbadetlerin temel amacı, tazim edilen üstün güce itaat ederek kulluğu ifade etmektir. Tüm ibadetler yüce varlık ve ya kutsalla irtibat kurma ve ona yakın olma üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca ibadetin kutsal varlık ile irtibat kurma, kutsiyetinden yararlanma ve korumasına girme, yardım istendiğinde ona başvurma duygusu ile de yapıldığı görülür.¹

Batı dillerinde ritüel (ibadet) kelimesi, Latince "rota", Sanskritçe "ri-

¹ Şinasi Gündüz, "Dinlerde Tanrıya Yakınlaşma Aracı Olarak Kurban", *Uluslararası Kurban Sempozyumu 8-9 Aralık 2007* (İstanbul: Bayrampaşa Belediye Başkanlığı Yayınları, 2008), 65.

ta”, Proto-Hind-Avrupa dilinde “rot” (yol, düzen) fiil köküne kadar çıkar ve söz konusu arkaik dillerdeki kök anlamının da çağrıştırdığı gibi “izlenecek yol” ya da düzen anlamına gelir. Dinler Tarihindeki özelleşmiş anlamı, insan ve ilahi güçler arasında doğru ilişkiyi kurmak için geliştirilmiş metottur. Ancak ritüel aracılığıyla insan ve kozmik güçler arasında ilişki kurulabilmekte veya düzenlenebilmektedir. Ritüel, insanı eskatolojik alandaki hedefine götüren sistemdir. Ritüel, ibadetin diğer bir adıdır fakat ibadeti aşan bir anlamı vardır. İbadet sadece insanı tanrıya yakınlaştırıcı bir yol iken ritüel insanı kozmik varlıklara, kozmik düzenin her türlü metafizik alanına bağlayan evrensel bir bağıdır. Pagan dinlerde evrenin bütünü ile iletişime geçmek gerektiğinden ritüel, ibadeti aşan bir yol olarak vazgeçilmez bir yöntemdir.² Bu ibadetler içerisinde en göze çarpanlardan birisi kurbandır. Sözlükte kurban (sungu, takdime), tapınılan yüce varlık ya da varlıklara veya herhangi bir güce şükran duygularını ifade etme, bir şeyler dileme ya da günahlara kefarete olması gibi nedenlerle sunulan hediye olarak ifade edilir.³

Tanrıya kurban sunmanın temel bazı sebepleri vardır. En basiti tanrılara hediye verme arzusudur. Bu hediyeler, özellikle yiyecekler tanrıların besleneceği inancı ile ona karşı fedakârlık yapma düşüncesi barındırır. Fakat bu kurbanların verilmemesi ile de tanrıların kuvvetten düşeceği böylece dünyada kötülüğün ya da kötü niyetlilerin ortaya çıkmasına zemin oluşacağı inancı vardır. Ayrıca kurban, kefarete, yani fert ve grupların günahlarını (genellikle) tanrıların yetkisine bırakılan hayvanlara yükleme vasıtası olarak sunulabilir. Topluca yenen yemek görüntüsüne sahip olan kurban sunularında ise ortak bir yemeği paylaştıkları görülebilir.⁴

Ugarit’e ait mitolojik metinleri Ugarit teolojisi hakkında fikir verirken, ritüel metinleri dini uygulamalar konusunda detaylar barındırır. Farklı kurban türlerinin varlığı ve sunular, ritüel metinlerinin kalbini

² Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2019), 49.

³ Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), “Kurban”, 125.

⁴ Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, çev. Ahmet Güç (İstanbul: Arasta Yayınları, 2000), 44-45.

oluşturur. Kurban esnasında kan akıtılması, kanlı kurbanların olmazsa olmazıdır. Fakat kansız kurbanların da sıklıkla tanrılara sunulduğu bilinmektedir. Kanlı ya da kansız kurban ritüellerinde yakarışlar, ezberden dualar okunması veya dua içerikli ayinlerin yanı sıra kehanet metinleri, kâhinler ve kefarete ayinleri içeriği dolduran unsurlar olarak görülür. Ritüel metinleri çoğunlukla resmî bir üslupla yazılır (idarî veya ticarî metinler gibi) ve kurban, yaratıcı güç ile tazim eden arasında bir bağ oluştururken, kimi zaman bir şükran, kimi zaman dileklerin gerçekleşmesi için tanrıya sunulan bir takdim, kimi zaman da yaratılan için bir imtihan vesilesi olarak düşünülür.⁵

1. Ugarit Uygarlığının Keşfi

Suriye kıyıları, Erken Paleolitik çağlardan başlayarak günümüze kadar çeşitli toplumların yerleşik hayatına ev sahipliği yapmıştır. Neolitik dönemde sahil boyunca köylerin kurulduğu görülür. Kuzey Suriye’de varlığını sürdürmüş olan Ugarit’in de üzerinde var olduğu bölge, bereketli topraklara sahip olması ve Akdeniz kıyısında önemli bir stratejik noktada bulunmasıyla dikkat çekmiş, M.Ö. VIII. yy.’dan M.Ö. II. Yy.’a kadar sürekli olarak işgale uğramıştır.⁶ Bölgedeki en eski yerleşim Geç Tunç Çağı’nın ilk evresine aittir. Epigrafik kanıtlar ise Ras Şamra antik şehrinin Ugarit medeniyetinin başkenti olduğunu göstermektedir.⁷

Ugarit M.Ö. II. binyılın ortalarında, Hitit hâkimiyetine girmeden önce, Mısır’ın bir vasalı konumundadır.⁸ Mezopotamya, Mısır, Ege ve Hitit gibi komşularıyla istikrarlı şekilde ticarî ilişkiler kurmuş, Kuzey Suriye’nin önemli bir liman kenti olan belli başlı ticaret merkezlerinden birinin de başkentidir.⁹

⁵ Joel H. Hunt - William M. Schniedewind, *A Primer on Ugaritic: Language, Culture and Literature* (New York: Cambridge University Press, 2007), 23.

⁶ Marguerite Yon, *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra* (Winona Lake, Ind: Eisenbrauns, 2006), 1.

⁷ Van Wijngaarden, *Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy* (Amsterdam: Amsterdam Universtiy Press, 2002), 37.

⁸ Füzün Kınal, “Ugarit Kırallarının Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/14 (1963), 1.

⁹ Gary Beckman, “Hittite Administration in Syria in the Light of the Texts from Hattuša, Ugarit, and Emar”, *Bibliotheca Mesopotamica New Horizons in The Study of Ancient Syria* 25 (Undena:

Ugarit'in M.Ö. 1195'te yıkılmasından sonra şehir tamamen unutulmuştu. Hattuşa'da bulunan Hitit belgeleri ve Amarna mektupları gibi bazı kaynaklardaki varlığından dolayı şehrin adı bilinmekteydi. Bu belgeler sayesinde Ugarit'in kral şehri hakkında bazı bilgiler mevcuttu. Sadece belirli bir yerde kazı yapılması ve bir şehrin bulunması ile Ugarit'in kimlik tespitini yapmak, Amarna mektupları ve Hattuşa belgeleri olmadan mümkün olamazdı. Arkeolojik alanların birçoğunda olduğu gibi Ugarit'in keşfi de bölgenin yerel halkı tarafından tesadüfen olmuştur. 1928 yılı Mart ayında Minet el-Beida Körfezi'nde yaşayan Mahmoud az-Zir isimli bir çiftçi bir sabah tarlasını sürerken, saban demiri kazının bir parçası olan taşa çarpar. Çiftçi bulduğu taşın antik bir eser olduğundan şüphelenerek yetkililere haber verir ve Asurolog Caharles Virolleaud konu hakkında bilgilendirilir. O da Leon Albaese isimli meslektaşını araştırma yapması için bölgeye gönderir ve Lavvre'da Eski Doğu Tapınakları Bölümüne bu şehirde kazı yürütülmesini tavsiye eder. Böylece Suriye'nin batısında Lazkiye Limanı'nın 11 km. kuzeyinde bulunan Ugarit'te ilk arkeolojik çalışmalar başlar.¹⁰

İki önemli Ugarit şehri olan Minet el-Beida¹¹ ve Ras Şamra antik sitelerinde 1929'da Fransız araştırmacılar tarafından başlayan kazılar 1935'e kadar öncelikle aralıksız daha sonra bölgede yaşanan çeşitli siyasi sorunlar sebebi ile günümüze kadar aralıklı olarak devam etmiştir.¹²

2. Filolojik Köken

“Kurban” teriminin etimolojik yapısına bakıldığında, İngilizce, Fransızca gibi Latince kökenli dillerde genellikle “sacrifice” terimi ile karşılandığı görülür. “Kutsal” anlamına gelen “sacer” ile “yapmak” anlamındaki “facere” kelimelerinin bir araya getirilmesiyle meydana gelen Latince “sacrifice” veya “sacrificum”dan gelir. Sacrifice objeleri tan-

Offprintfrom, 1992), 43.

¹⁰ Izak Cornelius - Herbert Niehr, *Götter und Kulte in Ugarit* (Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2004), 6-7.

¹¹ Minet el-Beida, Ugarit'te kazı yapılan sitenin yakınındaki bir koyun adıdır ve Ras Shamra'ya yaklaşık bir kilometre mesafededir.

¹² Gert Jan van Wijngaarden, *Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy: (ca. 1600-1200 BC)* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002), 37.

rıya veya diğer tabiatüstü varlıklara takdim etmek suretiyle onları tanrının mülkü haline getirmek ve böylece “kutsal yapmak” fiiline karşılık gelir.¹³ Eski İngilizcede “halig”den (Almanca heilig) gelen “holy” (mübarek); varlıkların genel nizamına ait olan profan (din dışı) veya sekülere (dünyevi olan) zıt olarak, tanrının ve tabiatüstü alana ait olan kavramların eşanlamlısıdır.¹⁴

Kurban kelimesi ile ilişkisi bulunan bir diğer terim de “offering”dir. Bu terim “sacrifice”in eş anlamlısı ya da daha kapsamlı olarak kullanılmış olup “bir hediye sunmak” anlamına gelir. Offering, “sunmak, takdim etmek” anlamına gelen “offere” fiilinden türetilmiş; “offere” fiilinden de, “adak, kurban veya tanrıya sunulan herhangi bir şey” manasına gelen “oblation” ismi türetilmiştir.¹⁵ Sami dillerde kurban karşılığında kullanılmış tek bir kelime veya terime rastlamak mümkün değildir. Gerek İbranice gerekse Arapçada, kurbanın cinsi, sunulmuş şekli ve amacına göre birden fazla kelime ya da terim kullanılmıştır. Eski Ahid’de kurban karşılığında kullanılan en eski ve kapsamlı terim, “bağış veya vergi” anlamına gelen “minha”dır. Minhanın genel bir terim olarak kullanılışı, onun hem kanlı hem de kansız takdimeleri ifade ettiği erken bir döneme hasredildiğini gösterir. Yahudilikte kurban kelimesi “takdis edilmiş şeyler” anlamına gelen İbranice “godashim”e tekabül eder. Kurban karşılığında kullanılan diğer İbranice terimler, “grb” kökünden, “yaklaştırılan şey, takdime” anlamına gelen “gorban”, vergi anlamına gelen “minha” ve “isteh”tir. Kurban karşılığında kullanılan Arapça terimlerden biri de “kutsal kan dökmeyi ifade eden “zebah”tır. Kutsal kurban yeri anlamına gelen “mizbeah” veya “mezbah” (altar, sunak) da “zebah”tan gelir. Hıristiyanlıkta da kurban karşılığında genellikle “kan” (blood), “ahid” (covenant), “kefarete” ve “vekâleten kurban” gibi terimler bulunmaktadır.¹⁶ Yeni Ahit’te “fidye” olarak geçen terim, “İnsanoğlu hizmet edilmeye değil bilakis hizmet etmeye ve pek çok kimse için hayatını fid-

¹³ Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban* (İstanbul: Düşünce Kitap Yayınları, 2003), 2.

¹⁴ Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, 49.

¹⁵ Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban*, 3.

¹⁶ Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban*, 5, 6.

ye olarak vermeye geldi.” ifadesi ile yer bulmaktadır.¹⁷ İslami literatürde kurban karşılığında kullanılan genel terim “grb” kökünden türetilen “kurban” olup Âl-i İmrân 3/183 ve Mâide 5/27. ayetlerinde geçmektedir. Habil ve Kabil’in neler sunduklarına dair Tekvin 4/3-12’deki bilgi de göz önünde bulundurulacak olursa, ister hayvanı boğazlama yoluyla isterse başka şekilde sunulmuş olsun, kurban, “Allah’a yaklaştıran şey” anlamında genel bir terim olarak kullanılmıştır. Ayrıca “zebeha” fiili de kurbanı karşılar şekilde kullanılmıştır. Hz. İbrahim’e oğlu yerine bedel olarak verilen kurban da “zibh” kelimesi ile ifade edilmiştir. Ayrıca kurban ibadetini ve kurban kesme fiilini belirtmek üzere “neseke” kökünden “nüsûk, mensek” gibi kelimeler de Kur’an’da geçmektedir.¹⁸

Ugaritik metinlere bakıldığında kurban, muhtemelen “dbh”¹⁹ “kurban etmek” kökünden türetilmiş bir isim olan “dbht” kelimesinin hepatoskopik²⁰ metinlerden birinde geçtiğini ve kehanet ile kurban arasında açık bir bağlantı sağladığını belirtmek gerekir.²¹ “Dqt” en başından beri küçükbaş hayvan cinsiyle, “gdl” ise büyük baş hayvan (sığır) cinsiyle ilişkilendirilmiştir.²²

Ugarit’teki “kûlt” sözcüğü ise Hurrice kurban sözcüğünden etkilenmiştir. “Athulumma” (athlm) terimi muhtemelen Ugaritçe “dbh”, yani ‘kurban’ ile eşdeğerdir. “Hdrgl” kökü ‘saygı, itaat’ anlamına gelen bir hapax’tır²³ ve tamamen Ugaritçe bir metinde²⁴ yer alır. Ayrıca Ugarit-

¹⁷ Markos 10:45.

¹⁸ Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam’da Kurban*, 7.

¹⁹ “Dbh” kelimesi, fiil formunda da görülmesine rağmen genellikle isim olarak geçer ve Ugaritçe kurbanı ifade eden kelimeler sözlüğünde anahtar bir terimdir.

²⁰ Karaciğer Falı. Bk. Eren Akçiçek, “Karaciğer Falı (Hepatoskopi)”, *Tepecik Hastanesi Dergisi* 1 (1991), 47-49.

²¹ Dennis Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, *Topoi. Orient-Occident* 2/1 (2000), 322.

²² Josef Tropper, Brot als Opfermaterie in Ugarit, Eine neue Deutung der Lexeme “dqt” und “gdl”, Ugarit Forschungen, Band 33, (Ugarit-Verlag, Münster 2001), 545; Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 322.

²³ “Teklik şekli hapaxlegomenon, çokluk şekli hapaxlegomena olarak tanımlanan terim, Eski Yunancada “bir kez söylenen” anlamındadır. Dil biliminde “yazı dilinde” sadece bir kez tanıklanan ve bu nedenle varlığı şüpheli olan kelime veya şekil; yine varlığı sadece bir kez tanıklanabilen bu nedenle de anlam tayininin çoğu zaman zor olduğu dilsel ifade biçimleri. Erdem Uçar, “Eski Türkçe Hapaxlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi /Journal of Modern Turkish Studies* 9/1 (Nisan 2012), 73.

²⁴ (KTU³ 1.105).

çe “šlmm”a ‘barış (sunusu)’na karşılık gelen ve “barış kurbanı” anlamındaki ‘keldi’ terimi de önemlidir. Ugaritik metinlerde “šlmm” genellikle “šrp”, ‘yakılan (sunu)’ veya ‘holocaust’ ile bağlantılıdır. F. Valek, bu kelime bağlantılarının olası bir Hitit bağlantısı olduğunu öne sürerek Hititçe ve Hurrice etkisi, sırasıyla ‘holocaust’ ve ‘barış (sunusu)’ anlamına gelen “ambašši” ve “keldi” sunularından geldiğini ve kurban eylemleri çiftinin Emar’daki ritüellerde de gözlemlenebildiğini belirtmektedir.²⁵

Ugaritik metinlerde kaydedilen sunuların dört temel tür olarak tasnif edildiği görülmektedir. Bunlardan biri etimolojik olarak İbranice šālāmīm’e karşılık gelen ve bir tür “cemaat kurbanı” anlamına gelen “šalamūma”dır (muhtemelen sunuyu sunanın da katıldığı bir yemek sağlayan). Bir diğeri “Holocaust” ya da “yakılan kurban” anlamına gelen “šurpu” dur. Üçüncü ifade, “sunu” (İbranice o’lāh) etimolojik olarak İbranice ṣnūpā^he karşılık gelen ve muhtemelen benzer bir işlevi olan “šānūpatu”dır. Son olarak kesin işlevi belirsiz olan ancak bir kefarete kurbanı olabilecek “ta’û”ya ek olarak, bir kurbanın öldürülmesini ifade eden genel “dbh” terimidir. Bunlar zaman zaman kurban kategorisi olarak kullanılmaktadır yani yukarıdaki terimlerden biriyle sıralı bir karşılık içinde görünmektedir.²⁶ İbranice “verk” gibi Ugaritçe “vrk”nin de kült bağlamında “kurban hazırlamak”, yani “sunuları ve/veya kurban aletlerini hazırlamak ve dolayısıyla Akadca “rakāsu”, (kültte) “hazırlamak” fiiline benzer şekilde kullanılabilceği varsayılır.

Adak ve kurbanlarla ilgili bazı Ugaritçe kelimeler ise çivi yazılı metinlerde şu şekilde yer almaktadır: “gmn”, ölümler için adak,²⁷ “hṭp” bir tür adak,²⁸ “mḍr” bir adak/sunum,²⁹ “šrp” yakmalık sunu.³⁰ Bu sunular neredeyse her zaman yakmalık sunu olarak ifade edilen “šrp” ile sunulurdu. Ayrıca metinlerde “lm” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir ki bu ifade İncil’deki “olâ”ya benzer bir yakmalık sunuyu ifade et-

²⁵ Válek František. “Foreigners and Religion at Ugarit”, *Studia Orientalia Electronica* 9/2 (Aralık 2021), 54.

²⁶ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 325.

²⁷ Schniedewind, *A Primer on Ugaritic*, 188.

²⁸ Schniedewind, *A Primer on Ugaritic*, 192.

²⁹ Schniedewind, *A Primer on Ugaritic*, 197.

³⁰ Schniedewind, *A Primer on Ugaritic*, 207.

tiği tahmin edilmektedir. “Ly” kelimesi ise bir şeyi, (muhtemelen) tanrı heykelini yükseltmek anlamına gelmektedir. “Šnpt”, tanrıya gösterilmek üzere yükseltelen hayvansal olmayan bir ürün sunmayı ifade etmekte³¹ olup kanlı ritüel eyleminin bir parçası da kurbanın ‘ölümsüzleştirilmesi’ “nkt” veya ‘katledilmesi’ “ql”³² şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

3. Türlerine Göre Kurban Çeşitleri

Ugarit metinlerinde iki yüz otuz dört tanrının adı geçer. Bunların sunulardan yararlanan tanrılar olarak açıkça belirtilmiş olması, çok tanrılı bir kültürün varlığını kanıtlar niteliktedir.³³ Çok sayıdaki tanrıya yapılan kurban ritüelleri incelendiğinde “šalamüma” ve “šurpu”, metinlerde açıkça kategorize edilen tüm sunuların yaklaşık dörtte üçünü oluşturarak en sık rastlanan sunular olmuştur. Sunuların sayıları ve içeriklerine göre bu iki türün göreceli önemi ölçüldüğünde, ilk tür olan ‘komünyon’ kurbanının “holokost”tan yaklaşık beş kat daha fazla hayvan içerdiği ve her iki türün de yaklaşık aynı sayıda ilaha sunulduğu görülmektedir. Dişi hayvanların erkeklere oranla daha az kurban edilmesi ise üreme için değerli olan dişinin tercih edilmemesi şeklinde yorumlanabilir. Az sayıdaki dişi hayvan kurbanının da holokost sunusu olarak sunulduğu görülür.³⁴

Kralın arınma ritüellerinde kralın eylemleri, metinlerin büyük bir kısmını kaplayan sunular veya kurbanlar ile çerçevelenmiştir. En yaygın olanı çiftlik hayvanlarının, özellikle de koyunların kurban edilmesidir. Düveler, boğalardan iki kat daha sık kurban edilmekte olup karaciğer, akciğer ve burun gibi belirli organlar da sunulmuştur. Çiftlik hayvanlarının yanı sıra, özellikle yağlı sebzeler ve tahıllar olmak üzere tarım ürünleri de sunulmaktadır. Hepsi yerel olarak üretilse de yerel olarak yetiştirildiği bilinen bazı gıda maddeleri kurban olarak sunu-

³¹ Beth Alpert Nakhai, *Archaeology and the Religions of Canaan and Israel* (Boston, MA: American Schools of Oriental Research, 2001), 42.

³² Nick Wyatt, “The Mythic Mind”, *Essays on Cosmology and Religion in Ugaritic and Old Testament Literature* (Edingburg: Acumen Publishing, 2005), 294.

³³ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 325.

³⁴ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 326.

lanlar arasında yer almamıştır. Tarımsal sunular için “kt” ve “dnt” gibi ölçü birimleri kullanılmıştır. Değerli metallerin kült nesnelere haline getirildiği ya da külçe ve ağırlık şeklinde sunulduğu, ayrıca giysilerle farklı tür kumaşların tanrı ve tanrıçalara adak-kurban olarak sunulduğu görülmektedir.³⁵

Kanlı kurban sunularında, hayvan sunuları eski Yakın Doğu kurban geleneklerine büyük ölçüde benzemektedir. Küçükbaşların genel adı olarak ‘sin’, kuşlar genel olarak ‘şr’, güvercin ‘ytn’ veya kaplumbağa güvercini ‘tr’, balık ‘dg’ olarak isimlendirilir. Bunlar bir bütün olarak tanrılara kurban edilen hayvanlar olarak görülürken, metinlerde kurbanın çeşitli parçaları, uzuvları ve bağırsakları (ap, npš, lb, kbd, mtnt) tanımlanması en kolay olanlardır. Hayvan sunuları kesinlikle belgelerde yer alan tek sunu çeşidi değildir. Şarap (yn), yağ (šmn), zahire (ksm), un gibi sebzelerden herhangi biri (qmḥ) bal (nbt) (metal) veya gümüş (ksp) gibi değerli metaller ve altın (saat) ve hatta giyim eşyaları ve çanak çömlek dâhil olmak üzere ortak kullanımındaki nesnelere sunulduğuna da sıklıkla rastlanmaktadır.³⁶

3.1. Kanlı Kurbanlar

Çivi yazılı tablet metinlerinden hareketle Ugaritik kültürün birincil eyleminin tanrılara sunulan kanlı kurbanlar olduğu açıktır.³⁷ Dua ritüellerine bakıldığında en çok koç, ardından sığır, sonra inek ve koyunun kurban edildiği görülmektedir. Bu sunuların kurban çukurlarında, rahibin evinde, tapınaklarda yapıldığına dair bilgiler de bulunmaktadır.³⁸ Aşağıdaki çivi yazılı tablet metni kanlı kurbanlar sunularının çeşitliliğini gösteren güzel bir örnektir:

“...kurban olarak bir boyun ve iki karaciğer; Anatu için iki koç ve bir boğa; ...bir koç ...llu için bir koç; Dagan için bir koç; Attaru ve Attapal için bir inek Şapunu için bir koyun; ...bir boğa; Anatu için bir inek; ayın üçün-

³⁵ Nakhai, *Archaeology and the Religions of Canaan and Israel*, 42.

³⁶ Wyatt, “The Mythic Mind”, 296.

³⁷ Juan-Pablo Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, *Syria. Archéologie, Art et Histoire* 86 (Kasım 2009), 26.

³⁸ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 52.

cü günü: Ilu için bir koç;–Balu için bir koç; Atiratu için bir koç; Yammu için bir koç; Balu–Kanapi için bir inek; Şapunu için yakmalık sunu olarak bir koyun; ve barış sunusu olarak Balu ve Atiratu için bir boğa; Inauşu/Ilima için iki kuş; T tapınağı için bir inek. Güneş battığında, (kral) özgür olacak (daha fazla kült zorunluluğundan); on dördüncü gün kral kendini yıkayacak. Dolunay gününde iki boğa ‘düşecek’ (düşmüş olacak). Şapunu’lu Balu bir şölen ve iki koyun ve bir şehir güvercini; RMŞ için iki böbrek ve bir koç; Şalimu için bir karaciğer ve bir koç; Şapunu’lu Balu için bir koç, bir boğanın böbreği; Şapunu için yakmalık sunu olarak bir koyun; ve Barış sunusu olarak aynı şey. ve Ugarit Balu’nun tapınağında birkaç/iki KKD ve bir boyun; Ilu’iba için bir inek; Ilu için bir koç; Balu için bir koç; Şapunu’lu Anatu için bir boğa ve bir koç ...yakmalık kurban olarak... ..Bir burun ve bir boyun³⁹...⁴⁰

Önyüz

“Ayn on dördüncü günü kral yıkanacak kendisi (temiz); dolunayın ilk gününü iki boğa düşecek (düşürülecek) Yarihu için; Şapunu’nun Ba’lu’u için bir ziyafet: iki koyun ve bir şehir güvercini ve RMŞ’u için iki karaciğer ve bir koç ve Şalimu için bir ciğer ve bir koç. Şapunu’nun Ba’lu’su için bir boğanın karaciğeri ve bir koç, Şapunu için yakmalık sunu olarak bir koyun ve barış sunusu olarak aynı. Ugarit Ba’lu tapınağında aynı/iki KKD ve bir boyun; bir boyun; Ilu’ibi için bir inek; ’ilu için bir koç; Ba’lu için bir koç; ’Şapunulu Anatu için bir boğa ve bir koç; Pidray için yakmalık sunu olarak bir koç. ve barış sunusu olarak ilu’ibi için bir koç; Ugarit’li Balu için bir koç; Halepli Balu için bir koç; Yarihu için bir koç; Pidray için bir koç; Dadmiş için bir koç; ve açılıştaki Ilu’ibi için bir koç; Balu için bir boğa ve bir koç; Dagan için bir koç; Balu’nun yardımcı tanrıları için bir koç; Anatu için bir koç; Raşap için barış sunusu olarak bir koç. ve takdimelik sunu olarak ilu için bir koç; Anatu–HLS için iki koç; ... için iki boğa ve bir boğa ve bir koç. Yakmalık sunu⁴¹ olarak...”⁴²

Eşek kurban edildiğine dair satırlar iyi korunmuş bir çivi yazılı metinden bilgi alınmaktadır. “Alevli bir kurban ve krala bir takdim sunu-

³⁹ RS 1.009/RS 24.253/ RS 24.28.

⁴⁰ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 28, 29.

⁴¹ RS 24.253.

⁴² Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 38.

su/adağı 'ilu'nun tapınağında kurban kesmelidir: İlu için bir boyun, Balu için bir boyun, ... için bir eşek..."⁴³

Domuz ve köpeğin kurban listelerinde isimlerinin geçmiyor oluşu, bu hayvanların kurban ve sunu olarak tercih edilmediğini göstermektedir.⁴⁴

Kurban ifadelerine bakıldığında kesilen kurbanların tanrıya yükseldiği de metinlerde tekrarlanan ifadelerdendir.⁴⁵

Ugarit'te kanlı kurbanların iki şekilde değerlendirmeye alındığı görülür. İki kurban türünden biri, diğerinden beş kat daha fazla hayvan kurban edilmesine neden olmuş ve böylece o şehirdeki tüm hayvan kurbanlarının ezici çoğunluğunu oluşturmuştur. Bu en yaygın kurban "barış sunusu"dur.⁴⁶ Barış sunusu, hayvanın bir kısmının tanrıya sunulduğu, ancak etin büyük kısmının tapınanlar tarafından tüketildiği bir dostluk yemeğiydi. Sununun adı dinsel anlamını ima ederek, tapınanlar arasında barışın yanı sıra tapınanlar ve tanrılar arasında da barış yarattı. 'Barış' kelimesi çekişme ya da savaşın yokluğundan daha fazlasını ifade ediyordu; topluluk için bütünlük ve esenlik anlamına geliyordu.⁴⁷

"Şapunulu Balu için ve esenlik/barış sunusu olarak: aynısı; Şapunulu Balu için ılgın ağaçlarının arasında otuz kez; Balatu-Bahatima'nın sofrası için OZRT için bir koç; ertesi gün Şapunu'lu Balu için bir inek; Şapunu için bir/birkaç HLB ve bir koyun ciğeri; Ugaritli Balu için X-kurbanı İlu'ibi için bir inek; Ugaritin Balu'su için bir koç; Şapunu'nun Anat'ı için X – kurbanı.⁴⁸ 'ilatu-Magdali için bir koç, ve AGT... ve yedi inek ve on dört koyun."⁴⁹

3.2. Kansız Kurbanlar

Yağ ve şarap gibi sıvı sunulardan oldukça sık söz edilmesine rağmen

⁴³ KTU³ 1.40. Vita, "Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit", 52.

⁴⁴ Pardee, "Animal Sacrifice at Ugarit", 325.

⁴⁵ Válek, "Foreigners and Religion at Ugarit", 61.

⁴⁶ "Eğer birisi esenlik (barış) kurbanı olarak sığır sunmak istiyorsa, Rabbe erkek ya da dişi, kusursuz bir hayvan sunmalı." Kutsal Kitap, Lev. 3:1.

⁴⁷ Kurt L. Noll, *Canaan and Israel in Antiquity: A Textbook on History and Religion* (London: T*T Clark Publishing, 2013), 210.

⁴⁸ Vita, "Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit", 30, 31.

⁴⁹ Vita, "Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit", 38.

men, bir içki sunusuna ilişkin makul derecede açık tek bir referans vardır, o da yağdır (dökmek için “nataka”dan “mattaku” olarak adlandırılır. Bu nedenle, bu tür sıvıların sunulmasının ne kadar yaygın olduğunu söylemek zordur.⁵⁰

“HUMn kutsal alanında iki koç ve bir şegel gümüş, Balatu –Bahatima için bir kase toprak parçası, ... ‘Raşu–Yêni ayında, yeni ay gününde, İlu için barış sunusu olarak bir salkım üzüm kes. ...İLS için bir koç, bir küp yağ. ... ve alevler içinde kalp, Tanrı için kızarmış bir kurban olarak ‘İlahu(ma) ve Ba’aluma için, bir küp dolusu tahıl ve zerdeçal: otuz küp de ‘İlahu(ma) ve Ba’aluma için, kraliyet sarayına götürülen bir giriş sunusu olarak saray ya da: kralın sarayına bir ...kurban alacağını mür ile parfümlenmiş yağ, çeşitli baharatlarla parfümlenmiş yağ, bal, böbrekler, bir güvercin... ve ...on dört kavanoz şarap, yarım ölçü un, ...bunu yapmak için sunaklara çıkın. (Dolunay festivalinin) beşinci gününde, ilu tapınağında, bir şekel gümüş, bir ciğer ve bir için bir kaplumbağa–güvercini (kaplumbağa güvercini)⁵¹ İlu-Beti’nin mabedinde katılımcıların ellerini arındırın, Kadın/kadınlar (kurban yemeğinden) yiyebilir. İlu-Beti için barış sunusu olarak bir koç, herkes ondan yiyebilir.”⁵²

Kansız kurbanlar içerisinde meyve, sebze gibi yiyecek ürünlerine rastlanırken bir yandan da ayakkabı/sandalet, çaba, vazo gibi nesnelere olduğu da görülür. “...Dagan için üç çift sandalet ve iki giysi... Şapşu için bir yakalama ağı... Balu için bir boğa ateşe atılır...”⁵³

Ugarit’te, Kenanlı denizcilerin taş çapaları kentin akropolündeki iki tapınaktan birine adak olarak sundukları görülür. Bu kült uygulamasına daha fazla ayrıntı katacak metinsel referanslara sahip olunmamasına rağmen, bu çapaların bir tapınak etrafında kümelenmesi ve ikinci, komşu tapınakta tamamen yokluğu, kasıtlı olarak denizcilerin denizcilik ritüellerindeki tercihi gösterir. Çapa adaklarının bulunduğu tapınakta, yapının kazılarında bulunan ve üzerinde Baal/Zaphon’a adanmış bir stelde yer almaktadır; dolayısıyla Ugarit’teki Baal Tapınağı ola-

⁵⁰ RS 24.266. Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 38.

⁵¹ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 63.

⁵² Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 66.

⁵³ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 118.

rak tanımlanan bu anıtsal yapıda Fırtına Tanrısına tapınıldığı açıktır. Ne yazık ki, denizcilikle ilgili çapalar dışında başka hiçbir adak bulunmamıştır.⁵⁴

Tanrılara adanan adaklar dışında sunu olarak başka hediyeler de verilmiştir. Ebla'daki metinlerde hediye olarak verilen değerli malzemelerden yapılmış nesnelere listelenmiştir. Fenike ve Aramice metinlerde hediye veren kişinin heykelleri, süs eşyaları, silahlar, sunaklar, tahtlar ve çeşitli yapılardan bahsedilmektedir. Kirta öyküsü, bu tapınağın Athirat'a altın ve gümüş vermeyi vaat ettiğini anlatır. Müstakbel gelininin birkaç katı ağırlığındadır. Buna rağmen Tanrılara verilen tüm armağanlar benzer bir sembolik tarzda işlenmektedir. Metafor nedeniyle yiyecek ikramları birbirinden farklıdır. Yemek bir insanın günlük ihtiyacıdır; diğer hediyeler ise değildir. Bu nedenle gıda hediyelerinin sunulması, gıda dışı hediyelerle ilişkilendirilmeyen bir düzenlilik ve bağlam geliştirmiştir. Tanrılara yiyecek hediyesi olarak sunulan kurbanlar öncelikle tanrıların daimi ya da geçici ikametgâhları olarak kabul edilen tapınak yapılarında sunulurdu.⁵⁵

3.3. Yakmalık Kurbanlar

İşlevsel olarak libasyon, “şurpu” yani sadece tanrı tarafından tüketilen bir sunuya karşılık gelirdi.⁵⁶ En yaygın iki et kurbanının ikincisiydi ve “yakmalık sunu”⁵⁷ olarak adlandırılırdı.⁵⁸

“Şalamüma” ve “şurpu” kelimeleri ile ifade edilen yakmalık kurbanlar, metinlerde açıkça kategorize edilen tüm sunuların yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktaydı.⁵⁹ Adından da anlaşılacağı gibi, hayvan sunak üzerinde tamamen yakılır, böylece tanrıya doğru yükselen

⁵⁴ Aaron J Brody, *Each Man Cried Out to His God: The Specialized Religion of Canaanite and Phoenician Seafarers* (Atlanta: Scholars Press, 1999), 14.

⁵⁵ David P. Wright, *Ritual in Narrative: The Dynamics of Feasting, Mourning, and Retaliation Rites in the Ugaritic Tale of Aqhat* (Eisenbraun: University Press, 2001), 141.

⁵⁶ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 38.

⁵⁷ “Eğer yakmalık sunu sığırsa, kusursuz ve erkek olmalı. Rabbin sunuyu kabul etmesi için onu Buluşma Çadırı'nın giriş bölümünde sunmalı. Elini yakmalık sununun başına koymalı. Sunu kişinin günahlarının bağışlanması için kabul edilecektir.” Kutsal Kitap, Lev. 1: 3-4.

⁵⁸ Levililer 1 gibi Kutsal Kitap'ta da yer alır.

⁵⁹ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 326.

bir dumana dönüşürdü. Gökyüzündeki mesken, yakılan bir sunu hem tanrı için yiyecek hem de tanrının devam eden nimetleri için şükranlar sunmaktır.⁶⁰

11. RS 24.249 numaralı tabletlerde yer alan aşağıdaki ifadeler yakmalık kurbanların çeşitleri hakkında bilgi verir.

“Raşap-MNBN'nin kurban çukurunda; yakmalık sunu olarak bir koç ve kaplamalı bir kase, ertesi gün Hiyyaru'nun kurban çukurunda otuz sekiz koyun/keçi ve yedi boğa.⁶¹ Aevli bir kurban ve krala bir takdim sunusu/adağı 'ilu'nun tapınağında kurban kesmelidir: İlu için bir boyun, Balu için bir boyun, için bir eşek...”⁶²

“İlahi Nişan Töreni” olarak isimlendirilen bir ritüel metninde tanrıların bazılarının adı sayılır ve ardından, “...Yakılan/yakmalık kurbanlar olarak, parçalara ayrılmış kuşlar...”⁶³ ifadesi geçmektedir.

“Kuş sunumları ile karakterize edilen bir ritüelde, kuş sunularının ardından; “Dagan için üç çift sandalet ve iki giysi... Şapşu için bir yakalama ağı... Balu için bir boğa ateşe atılır.”⁶⁴ ifadeleri yer almaktadır.

Yakmalık sunular için alevler içinde ifadesi metinlerde sıkça rastlanan ifadelerdendir. Yakmalık sunulara kimi ritüellerde canlı hayvanlar olarak kimi ritüellerde ise cansız varlıklar veya bitkiler olarak karşılaşılmaktadır.

“... Alevler içinde kalp (9) (bir) yakmalık (kurbanı olarak) Ba'aluma (için); (ayrıca) (her birinden) dît - tahıl ve emmer, (10) on beş tam (ölçü) llähüma ve Ba'alüma?); D. (Takdim kurbanı olarak) bunun yarısı (llähüma ve Ba'alüma için de) Ba'alüma?); (için) Balu Sapäni bir koç; (11) (için) Tirätu bir koç; (için) llatu Magdali için bir koç; (için) llatu 'ASRM bir koç. (12) Ve gece, Sapsu Pagri ve Tarrumanwna (kraliyet) sarayında, (13) (için) llu Bêti bir inek; (için) 'Usharaya bir inek; (için) Yammu'ya bir inek; (14) (Balu ineği için).⁶⁵

⁶⁰ Noll, “Canaan and Israel in Antiquity”, 210.

⁶¹ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 43.

⁶² Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 52.

⁶³ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 90.

⁶⁴ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 118.

⁶⁵ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 323-324.

4. Sunusu Yapılan Hayvan ve Nesnelerin Yüzdelik Oranları

Sunusu Yapılan Kurbanlar	Yüzdelik Oranları
Atlar (kurban sunuları içerisinde az sayıda rastlanmakta).	%1
Büyükbaşlar (erkek sığır ve dişi sığırlar, genç sığırlar ve boğalar).	%15
Küçükbaşlar (Ugaritik metinlerde “şin” ⁶⁶ olarak geçen küçükbaş türü, kuzu, koyun keçisi).	%33
Kuş cinsi hayvanlar (kaz, güvercin ve genel olarak kuş olarak adlandırılan sunular).	%3
Vücut organları (burun, karaciğer, yürek (kavrulmuş hayvan sunusu olarak) boyun. ⁶⁷	%6
Hayvan dışındaki sunular ⁶⁸ (ok, dekoratif yıldız, aslan başlı vazo, silahlar, kâse).	%1
Değerli metaller (altın, gümüş, döküm eşyalar (kalkan), kaplama eşyalar, kâseler). ⁶⁹	%2
Bitkisel sunular (salkım üzüm, tahıl, şarap, buğday, zeytinyağı, mür ⁷⁰ ile parfümlenmiş yağ, parfümlü yağ, bal, macun, un gibi gıda maddeleri). ⁷¹	%6
Konfeksiyon ürünleri (tunik, sandalet, yün, mendil, gibi giyim eşyaları). ⁷²	%19

⁶⁶ Şin: Bağlam, tanrıça Anat tarafından ölmüş “kardeşi” Baal’ın onuruna ve yararına sunulan büyük bir cenaze kurbanıdır. İl: Küçükbaş hayvan türüne karşılık gelen damızlık erkek hayvanını “koç” olarak tanımlar.

Mitolojik ve epik metinlerde ovi-caprine türünden hayvanlara yapılan atıflar, kurbanın tüketilen “et” değerine sahip olduğu belirli “ziyafet” veya “kurban” formüllerinin kullanımına ya da sembolik değere sahip, yani mecazi olan ve bu nedenle işlevsel kökenlerinin olduğu başka anlam alanlarına atıfta bulunan belirli retorik figürlerin kullanımına bağlıdır. Bunların semantiği her zaman kendi başına açık değildir ve bazen karşılaştırmalı filolojiye başvurmak gerekir. J. N. Powell - M. A., “Domestic Animals of Mesopotamia”, *Bulletin on Sumerian Agriculture* 7/1 (1993), 183.

⁶⁷ Pardee, “Animal Sacrifice at Utarit”, 330.

⁶⁸ Hititlere ait bir destan (Aqhy) içerisinde geçen tanrıya (Tanrı El/İl’e) heykel sunusu yapılması, sanki bu heykeller bir besin gibi sunu için tanrı onu yer, içer şeklinde ifade edilmiştir. Örnek bir ifade aşağıdaki şekildedir: [Bunun üzerine?] (1) Dnil, Rpu’nun adamı, orada kahraman, (2) Hrmmy’nin adamı Il’nin (veya: tanrı(lar)ın) heykel(ler)ini yer (yani, onlara sunar), (3) İl’in oğlu (ya da: tanrısallığın soyu) heykel(ler)i içer (yani, onlara libates). Matitiahu- Cincinnati, Tsevat, “Eating and Drinking, Hosting and Sacrificing in the epic of Aqht”, *Ugarit Forschungen-Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien- Palastinas* 18 (1986), 348.

⁶⁹ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 329.

⁷⁰ Mür: Mür ağacının bulunduğu bölgeler: Doğu Akdeniz ülkeleri, Somali, Etiyopya, Yemen ve Güney Arabistan’da yetişmektedir. Mür Reçine Bileşenleri: Uçucu yağ (seskiterpenler, delta elemene, beta ödesmol, alfa kopen, furoseskiterpenler, kurzeren, kurzenenon, triterpenler, alfa amirenon, müsilaj vs. birçok bileşen içermektedir. Bk. Ella Farma, “Mürrüsafi”, (Erişim 1 Mart 2024).

⁷¹ Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 330.

⁷² Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 330, 331.

Yukarıdaki listenin yanı sıra ekmek sunusu hakkında Ugarit'teki kurbanlar bağlamında ekmeğin merkezî rolüne dair önemli bir metinsel referans bulunmaktadır. Özellikle Keret destanında, Keret'in, tanrıları El ve Ba'al'e nasıl kapsamlı bir kurban sunduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Bir Ugaritik metinde⁷³ Keret'in kurbanı, bir kurban (küçükbaş hayvan), bir ekmek sunusu, bir kuş kurbanı ve şarap ve bal gibi sıvı sunulardan oluştuğu anlatılmaktadır. Metin muhtemelen en önemli sunuları belirtmekte ve aynı zamanda bir kurban sahnesinin klasik sırasını tanımlamaktadır.⁷⁴

5. Bir Kurban Ritüelinin Yapısı

Bir kurban ritüeli metnindeki girişlerin temel yapısı "Ayın Z gününde Y tanrısı için X sunusu" şeklindedir. Bazen yer belirtilir ancak çok az istisna dışında adı geçen tek kişi kraldır, nadiren farklı isimlere rastlanır. Ugaritik metinler belirli bir ayın ya da ayın dizisinin belirli bir zamanda ayrıntılı bir şekilde icra edilmesini öngörür ve teknik, işlev ya da anlam hakkında neredeyse hiçbir bilgi vermez. Bunun anlamı, tanrılar ve onlara sunulan sunular hakkında oldukça fazla şey bilinirken, kült takvimi ve kurbanların sunulduğu yerler hakkında sadece belli şeyleri bildiğimizdir. Ancak kült personeli ya da kült dışı sunu sahipleri hakkında çok az şey bilindiği, kurban teknikleri ve uygulamaları hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmediğidir. Ayrıca çeşitli sunuların dini, sosyal ya da ekonomik işlevleri hakkında açık hiçbir şey bulunmadığı ve bu işlevler hakkında söylenenlerin öncelikle İbranice ya da diğer dillerle etimolojik ya da diğer tür karşılaştırmalardan çıkarıldığıdır.⁷⁵

Ugaritik metinlerden anlaşılan şu ki bir ayının tek bir gün ve takip eden gece boyunca olduğudur. Böyle bir ayın de aslında Ugaritik takvimde iki günü kapsar. Çünkü gün muhtemelen İsrail'de olduğu gibi Ugarit'te de gün batımıyla başlıyordu. Koruyucu tanrı, kralın şehrinin surlarını koruyacağına ve kralının düşmanlarının tanrılarını yeneceği-

⁷³ KTU 1.14 II 13-19 || 1.14 III 55 - IV-2.

⁷⁴ Josef Tropper, "Brot als Opfer materie in Ugarit. Eine neue Deutung der Lexeme dqt und gdl", *Ugarit-Forschungen* 33 (2001), 553.

⁷⁵ Pardee, "Animal Sacrifice at Ugarit", 322.

ne söz verdi. Minnettarlık olarak kral, tanrısı ve ilahi konsey adına sık ve karmaşık ritüellere katılırdı.

Geç Tunç Çağı'na ait kentte keşfedilen bir dizi ritüel metni Ugarit'te bize bir kralın yoğun ritüel programı olduğu bilgisi yanı sıra tanrının yükümlülükleri hakkında da fikir verir. Örneğin bu belgelerden biri, kralın sunması beklenen hayvan kurbanlarını listeler ve ilahi haminin şehrin koruyucusu rolüyle ilgili şiirsel bir dua içerir:⁷⁶

“Güçlü bir düşman kapınıza saldırdığında, bir savaşçı duvarlarımız; gözlerinizi Baal'a kaldırıp şöyle diyeceksiniz: Ey Baal, eğer güçlü olanı kapımızdan kovarsan, duvarlarımızdaki savaşçı, Ey Baal, bir boğa, kutsayacağız. Ey Baal, bir sunu, sunacağız. Ey Baal, mabed, çıkacağız, Ey Baal, bu yolu seçeceğiz. Ve Baal dualarımızı işitecek. Güçlü düşmanı kapınızdan kovacak, savaşçıyı duvarlarımızdan uzaklaştıran.”⁷⁷

Siyon tapınağı gibi her kraliyet tapınağı bir hükümet merkeziydi ve rahipleri de hükümet bürokratlarıydı. Bir rahibin tanrılarla ilgili gelecekler konusunda uzman olması gerekirdi ama aynı zamanda bir vergi tahsilardıydı. Tapınağa getirilen adaklar, hükümetin altyapısının her kademesine yeniden dağıtılacak olan vergilerdi. Tapınaklarda serbest iradeyle yapılan adaklar kabul edilirdi ama çoğu sunular serbestçe sunulmazdı. Koruyucu tanrı bu sunuları zorunlu kılardı. Örneğin, Bronz Çağı Lakiş'inde,⁷⁸ kâselerin üzerindeki yazıtlarda içeriklerinin 'hasat vergisi' olduğu belirtilmiştir. Çünkü vergiler aynî olarak toplandığından, rahip aynı zamanda tarım işindeydi ve uzman bir hayvan kasabıydı.⁷⁹ Görünüşe göre tapınak dini gösterilerin merkeziydi ve toplumun her kademesine, en azından tapınağa ara sıra ziyaret edebilecek kadar yakın yaşayan herkese açıktı. Tapınağın sunağı açık hava avlusundaydı ve binaların içinde ateş yakmak tavsiye edilmezdi. Avluda insanlar sunakta kesilen kurbanlara ve bu kurbanlarla ilgili diğer törenlere tanık olabiliyorlardı. Bu ritüellerin bir parçası olarak ilahiler söyleniyorsa bu

⁷⁶ Noll, “Canaan and Israel in Antiquity”, 203.

⁷⁷ Noll, “Canaan and Israel in Antiquity”, 203.

⁷⁸ Güney Levant'ta deniz kavimleri tarafından yok edildiği düşünülen 16 yerleşimden biri olan Lakiş şehri en büyük ve en önemli arkeolojik alanlar arasında yer almaktadır. Bk. Arkeofili, “Yeni Araştırma Deniz Kavimleri Teorisine Şüpheli Düşürüyor”, (Erişim 2 Mart 2024).

⁷⁹ Noll, “Canaan and Israel in Antiquity”, 207.

müzik ve herhangi bir tören alayı veya dans muhtemelen avluda gerçekleşmiştir. Kurban için hayvan getiren herhangi bir kişi, kurban törenine doğrudan katılmazdı. Ancak kâhinlerin kurbanları yerine getirişini izler ve sonunda biraz kavrulmuş et alırlardı. Kurbanlar dünyevi anlam düzeyinde bir vergi unsuruydu ancak tanrılar için yiyecek ya da tütsü olarak teolojik bir değere de sahipti.⁸⁰

Bu kurban metinlerinin büyük çoğunluğunun kraliyet kültüründen kaynaklandığı bilinmektedir. Çünkü kralın katılımı oldukça sık bir şekilde açıkça belirtilir. Taşrada yaşamın en azından bir şekilde farklı olduğu, ritüellere betimsel olarak atıfta bulunan iki metinden⁸¹ anlaşılmaktadır. Çünkü anlaşılması çok zor olsa da, örneğin metinlerde geçen ‘dbh’ ve ‘tbh’ kelimeleri ile ayrı hayvan kesimi kategorilerine atıfta bulunulduğu farklı bir kült durumunun varlığı da görülebilmektedir.⁸²

Mart-nisan ayında yapıldığı bilinen bir ritüelde, okunan ayin bahçede tekrarlandıktan sonra kral, diğer kült yükümlülüklerinden özgür olacağına inanılır. “Yirmi birinci gün, yiyecek maddeleri kenara bırakılacak, yirmi beşinci gün kral yıkanacak, temiz, o gece taht hazırlanacaktır. Ertesi gün, yiyecekler kaldırılabilir, dokuz koyun/keçi ve bir boğa...bir kaz(ın)...”⁸³

Aslında tüm bu kült metinlerine sahip olan büyücü-rahip, adak ve kurban sunabilen tek kutlayıcı olan kralın yanı sıra Ugarit’in başlıca kült görevlisi olarak görünür. Ancak bu tartışmasız ayrıcalığa sahip olsa bile kral, kutsal alana girip çıkmasını sağlayacak arınma ayinlerini (hl+brr) gerçekleştirmek için büyücü-rahibin iyi niyetine başvurmak zorundadır.⁸⁴

Genel olarak sonbahar⁸⁵ ekinoksundan önceki son ay içinde yapılan

⁸⁰ Noll, “Canaan and Israel in Antiquity”, 208-210.

⁸¹ RS 15.072 ve RS 15.13.

⁸² Pardee, “Animal Sacrifice at Ugarit”, 323.

⁸³ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 56.

⁸⁴ Gregoria Del Olmo Lete, *The Private Archives of Ugarit, A functional Analysis* (Barcelona: Universitat del Barcolona Edicison, 2018), 11/49, 88.

⁸⁵ Örneğin Ugarit’teki bir sonbahar festivali, bugün Yahudilerin Kutsal Günler ya da Huşu Günleri olarak adlandırdıkları İncil’deki sonbahar başışlama ritüeline benzerdi. Kutsal Kitap’ta bu, yeni yıl festivaliyle (Roş Aşana) başlar, ardından gūnahtan tövbe etmek için ciddi bir gün (Yom Kippur) ve üzüm hasadı için bir kutlama (Sukkoth veya Çardaklar) gelir. Levililer 23’te ve

törenlere özel bir önemi verilir. Bu festivalde ayın on üçünden yirmi birinci gününe kadar yaklaşık 180 tür farklı ürün kurban olarak sunulur. Bu festival bir yılın bitmesi için düzenlenir fakat ardından yeni yılın başlaması için bir festival başlar ve bunlar toplamda iki aylık bir sürenin festival için ayrıldığını göstermektedir. Bir yıl sona erdiği için yapılan festivalin “hasat” festivali olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

“... (Dolunay festivalinin) beşinci gününde, İlu tapınağında, bir şekel gümüş, bir ciğer ve bir için bir kaplumbağa-güvercini (kaplumbağa güvercini)⁸⁷-İlu-Beti'nin mabedinde katılımcıların ellerini arındırın, kadın/kadınlar (kurban yemeğinden) yiyebilir. İlu-Beti için barış sunusu olarak bir koç, herkes ondan yiyebilir.”⁸⁸

Bağ bozumu ritüellerinde tanrıların da yiyip içtikleri hatta sarhoş oldukları metinlerde aktarılır. “... Tanrılar yer ve içer, doyana kadar şarap içenler, sarhoş olana kadar bağbozumu.”⁸⁹

6. Diğer Medeniyetlerin Kurban Ritüellerine Etkisi

“Hurrili Rahip Evi” ve “Başrahip Evi”nde, Ugarit’te Hurri panteonu ve ritüellerin varlığını kanıtlayan tabletler bulunmuştur. Kompozisyon ve yapı bakımından bu metinler genellikle Ugaritik ritüel metinlerinden farklı değildir. Gramerleri karmaşık değildir, çünkü çoğu basitçe tanrıları sayar ve onlar için kurbanlar önerir. KTU³ 1.10 böyle bir metnin güzel örneğidir.

“... Tanrıça Sala için kurban, Tanrı-baba için, İlu için, Teşub için, Kusu için, (kehanet) kararlarının kralı için, Kumarbi için, Eyya için, Aştabi için, ‘Anat için, Şimegi için, Nikkal için, Şehrin tanrısı için, Nubadig için ve (bunu) yedi kez yapın...”⁹⁰

başka yerlerde anlatılan bu ayinlere Musa efsanesi ve Mısır’dan çıkışla ilişkilendirilerek ek dini anlamlar yüklenmiştir ancak tarihsal temelleri Musa’nın icadından yüzyıllar öncesine dayanır. İncildeki festivalin her bir bölümü Ugarit’in çok daha eski geleneklerinde karşılığını bulur. Bu şehrin İncil’deki Çardaklar’a tekabül eden bir haftalık hasat festivali, İncil’deki Roş Aşana ve Yom Kipur’a benzer bir etkinlik olan Ugarit halkının esenliği için bir ritüel içeren yeni yıl kutlamasından önce gelirdi. Bk. Noll, “Canaan and Israel in Antiquity”, 211.

⁸⁶ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 57.

⁸⁷ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 63.

⁸⁸ Vita, “Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit”, 66.

⁸⁹ KTU 1.114, 4-6. Schniedewind, *A Primer on Ugaritic*, 25.

⁹⁰ Válek, “Foreigners and Religion at Ugarit”, 51.

Bu metinde tanrılar için kurban kesilmesi söylenmekte fakat kurban edilecek canlı ya da cansız varlığın adı verilmezken bunun yedi kez yapılacağı bilgisi verilmektedir. Antik Çağlardan günümüze devam edegelen dini ritüelde bölge ve kültür farklı olsa da yedi sayısının kutsiyete arz eden bir sayı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç

İlk çağlardan günümüze kadar insanların farklı yer ve zamanlarda çeşitli din ve inançlar etrafında icra ettikleri ritüellerden biri kurban ritüelidir. Antik toplumlarda bu ritüelin büyük bir merasimle yapıldığı ve tanrılarını memnun etmek için büyük bir gayret sarf edildiği görülmektedir. Çalışmada üzerinde durulan Ugarit metinleri çerçevesinde kurban ritüelleri incelendiği zaman, bu ritüellerin Mezopotamya, Anadolu ve Mısır etkileri ile birlikte görmek gerektiği sonucuna varmak mümkündür. Bulunduğu coğrafya, ticarî ve siyasî ilişkilerin yoğunluğu ile Ugarit, bir yandan ticarî öneme haiz bir medeniyet iken diğer yandan kültürel alışverişin de bir köprüsü olmuştur. Çok tanrılı bir dinin varlığı kaynaklarda geçen tanrı isimlerinden anlaşılmaktadır. İlk Çağ toplumlarının önemli ibadetlerinden biri olan kurban ritüeli de Ugaritik metinlerde bazı detayları ile yer bulmuştur. Bu metinlerde tanrı veya tanrıçalara sunulan kanlı kurbanlar, kansız kurbanlar, yakmalık kurbanlar yanı sıra barış sunuları yer almaktadır. Metinlerde kurban olarak sunulacak hayvanlar cinsi hakkında detaylı bilgiler görülür. Bu bilgilerin yanı sıra kurban edilecek hayvanın kurban edilişine dair de ayrıntılı bilgiler yer alır. Sadece hayvanların değil bitki, yiyecek ve bazı eşyaların da kurban niyetine tanrılara sunulduğu görülmektedir. En fazla kurban edilen hayvanın koç, sığır gibi hayvanlar olduğu görülmektedir. Bu türün sadece Ugarit'te değil Mezopotamya coğrafyasında en çok kurban edilen hayvanlar olarak görülmeleri Ugarit'in bu etkiden kurtulmadığını da göstermektedir. Kanlı kurbanlar yapıldıktan sonra bu kurban etlerinin halka ikram edilen bir törene dönüştürülmesi de, tanrılara sunulan kurbanların kutsal etinin insanlara yedirilerek bir yandan tanrılarının cömertliğine vurgu yapılırken diğer yandan kutsal etin paylaştırıldığı görülür. Ugarit'te kurban denildi-

ğinde ilk akla gelenler sadece kanlı kurban diyebileceğimiz hayvan kurbanı değildir. Bunların yanı sıra ekmeğin, şarabın, meyvenin, sebzenin hatta hediyelik eşya denilebilecek bibloların sunu olarak tanrılara takdim edildiği de görülmektedir. Tanrı için kurban sunularının geniş bir yelpazede yer aldığı çivi yazılı tabletlerden anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akay, Hasan. *İslami Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.
- Akçiçek, Eren. “Karaciğer Falı (Hepatoskopi)”. *Tepecik Hastanesi Dergisi* 1 (1991), 47-49.
- Arkeofili. “Yeni Araştırma Deniz Kavimleri Teorisine Şüphe Düşürüyor”. Erişim 2 Mart 2024. <https://arkeofili.com/yeni-arastirma-deniz-kavimleri-teorisine-suphe-dusuruyor/>
- Beckman, Gary. “Hittite Administration in Syria in the Light of the Texts from Hattuša, Ugarit, and Emar”. *Bibliotheca Mesopotamica New Horizons in The Study of Ancient Syria* 25 (Undena 1992) 41-19.
- Brody, Aaron J. *Each Man Cried Out to His God: The Specialized Religion of Canaanite and Phoenician Seafarers*. Atlanta: Atlanta Press, 1999.
- Cornelius, Izak - Niehr, Herbert. *Götter und Kulte in Ugarit*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2004.
- Demirci, Kürşat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2019.
- Ella Farma. “Mürrüsafi”. Erişim 1 Mart 2024. <https://ellafarma.com.tr/murru-safi-commiphora-myrrh/>
- Fürüzan, Kinal. “Ugarit Kırallarının Tarihi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/14 (1963), 1-10. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000021-1-10.
- Güç, Ahmet. *Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban*. İstanbul: Arasta Yayınları, 2003.
- Gündüz, Şinasi. “Dinlerde Tanrıya Yakınlaşma Aracı Olarak Kurban”. *Uluslararası Kurban Sempozyumu 8-9 Aralık 2007*. 65-74. İstanbul: Bayrampaşa Belediye Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Lete, Gregoria Del Olmo. *The Private Archives of Ugarit, A Functional Analysis*. Barcelona: Universitat del Barcolona Edicison, 2018.

- Nakhai, Beth Alpert. *Archaeology and the Religions of Canaan and Israel*. Boston, MA: American Schools of Oriental Research, 2001.
- Noll, Kurt L. *Canaan and Israel in Antiquity: A Textbook on History and Religion*. (London: T*T Clark Publishing, 2013).
- Pardee, Dennis. "Animal Sacrifice at Ugarit". *Topoi. Orient–Occident* 2/1 (2000), 321–331.
- Powell, J. N. Postgate – M. A. "Domestic Animals of Mesopotamia". *Bulletin On Sumerian Agriculture* 7/1 (1993), 175–190.
- Schniedewind, Joel H. – Hunt William M. *A Primer on Ugaritic: Language, Culture and Literature*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Sharpe, Eric J. *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. çev. Ahmet Güç. İstanbul: Arasta Yayınları, 2000.
- Tropper, Josef. "Brot als Opfermaterie in Ugarit. Eine neue Deutung der Lexeme dqt und gdl". *Ugarit-Forschungen* 33 (2001), 545–566.
- Tsevat, Matitahu– Cincinnati. "Eating and Drinking, Hosting and Sacrificing in the Epic of Aqht". *Ugarit Forschungen- Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien- Palastinas* 18 (1986), 340–351.
- Uçar, Erdem. "Eski Türkçe Hapaks". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi/ Journal of Modern Turkish Studies* 9/1 (Nisan 2012), 73–100. <https://doi.org/10.1501/MTAD.9.2012.1.5>
- Válek, František. "Foreigners and Religion at Ugarit". *Studia Orientalia Electronica* 9/2 (Aralık 2021), 47–66. <https://doi.org/10.23993/store.88230>
- Vita, Juan–Pablo. "Dennis Pardee, Ritual and Cult at Ugarit." *Syria. Archéologie, Art et Histoire* 86 (Kasım 2009), 364. <https://doi.org/10.4000/syria.584>
- Wijngaarden, Gert Jan van. *Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy: (ca. 1600–1200 BC)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt45kdgc>
- Wright, David P. *Ritual in Narrative: The Dynamics of Feasting, Mourning, and Retaliation Rites in the Ugaritic Tale of Aqhat by David P. Wright*. Eisenbraun: University Press, ts.
- Yon, Marguerite. *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra*. Eisenbraun: University Press, 1. Basım, 2006.
- Wyatt, Nick. *The Mythic Mind: Essays on Cosmology and Religion in Ugaritic and Old Testament Literature*. London: Equinox Press, 2005.